

Ιδεολογικές Αξίες, Πολιτικές Στάσεις και Ηγεμονία: Οι «ασχυρές μεταβλητές» της πολιτικής και εκλογικής συμπεριφοράς στη συγκυρία των Βουλευτικών εκλογών 2007

1. Εισαγωγή

Στόχος του άρθρου αυτού είναι η διερεύνηση της ιδεολογικής και πολιτικής γεωγραφίας του ελληνικού εκλογικού σώματος, όπως καταγραφόταν κατά την προεκλογική περίοδο των εκλογών του Σεπτεμβρίου 2007. Επίσης, η αντίστοιχη αποτύπωση της εκλογικής βάσης των πολιτικών κομμάτων και η διερεύνηση των πρωτεύουσών αντιθέσεων που διασχίζουν το κομματικό σύστημα.

Η διερεύνηση των παραπάνω ζητημάτων (μπορεί να) συνεισφέρει στο να φωτίσει μια σειρά από κρίσιμα ερωτήματα που αφορούν τα σημερινά ελληνικά πολιτικά κόμματα, όπως το πόσο συνεκτικά / συμπαγή είναι τα εκλογικά τους σώματα, πόσο συγκλίνουσες ή ανταγωνιστικές είναι οι εκλογικές τους βάσεις, ποιά είναι η γεωγραφία της κοινωνικής / πολιτικής εκπροσώπησης που συγκροτούν και τέλος, ποιές είναι οι ηγεμονεύουσες ιδεολογίες τόσο στο σύνολο του εκλογικού σώματος όσο και στο εσωτερικό της εκλογικής τους βάσης.

Μεθοδολογία της ανάλυσης:

Το πρωτογενές υλικό πάνω στο οποίο βασίζεται η μελέτη αυτή είναι τα ποσοτικά δεδομένα από την Πανελλήνια Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς της εταιρείας ερευνών VPRC που διενεργήθηκε την περίοδο Ιουνίου-Ιουλίου 2007 σε δείγμα 1.200 πολιτών, δηλαδή σε μια χρονική απόσταση από τις εκλογές 2 περίπου μηνών, με χρήση δομημένου ερωτηματολογίου και 'πρόσωπο-με-πρόσωπο' (face-to-face) συνεντεύξεις στα νοικοκυριά των ερωτωμένων.

Για τη διερεύνηση της ιδεολογικο-πολιτικής γεωγραφίας του εκλογικού σώματος χρησιμοποιήθηκαν στο ερωτηματολόγιο της έρευνας οι παρακάτω 14 ειδικές μεταβλητές (ερωτήσεις):

1. «Είτε πρόκειται για τη δεξιά είτε για την αριστερά, όποιος και να κυβερνά είναι το ίδιο πράγμα»
2. «Για να διατηρήσουμε τις ηθικές μας αξίες πρέπει να υπάρχει λογοκρισία στις ταινίες και τα περιοδικά»
3. «Για μερικά εγκλήματα χρειάζεται να ισχύει η θανατική ποινή»
4. «Προτιμώ να κοιτάζω τον εαυτό μου, παρά να προσπαθώ να αλλάξω την κοινωνία»
5. «Είναι λογικό οι μουσουλμάνοι πολίτες που ζουν στην Ελλάδα να έχουν τους δικούς τους χώρους (τζαμί) ώστε να προσεύχονται και να λειτουργούν»
6. «Διαφωνώ με την ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων γιατί η Παιδεία είναι δημόσιο αγαθό στο οποίο πρέπει όλοι να έχουν δικαίωμα πρόσβασης»
7. «Ο περιορισμός των ατομικών και πολιτικών ελευθεριών είναι αποδεκτός εφόσον συμβάλει στη μείωση της εγκληματικότητας και στη δημιουργία αισθήματος ασφάλειας»
8. «Χρειάζεται να προστατεύσουμε το Περιβάλλον και την ποιότητα ζωής, ακόμα και αν χρειαστεί να έχουμε μικρότερη οικονομική ανάπτυξη»
9. «Οι περισσότεροι μετανάστες που βρίσκονται στη χώρα μας προσφέρουν στην ελληνική οικονομία και θα πρέπει να νομιμοποιηθούν»
10. «Είμαι έτοιμος να συμμετάσχω σήμερα σε κάποια διαδήλωση ώστε να υπερασπιστώ μαζί με άλλους ανθρώπους τις ιδέες μου»

11. «Η εγκληματικότητα οφείλεται στο μεγάλο αριθμό ξένων που βρίσκεται στη χώρα μας»
12. «Η οικονομία λειτουργεί καλύτερα όσο λιγότερο παρεμβαίνει το κράτος και όσο περισσότερη ελευθερία έχουν οι επιχειρήσεις»
13. «Το ασφαλιστικό και συνταξιοδοτικό σύστημα θα πρέπει να φύγει από τον έλεγχο του κράτους και να το διαχειρίζεται περισσότερο ο ιδιωτικός τομέας»
14. «Μέσα στην Ευρώπη κινδυνεύουμε να χάσουμε την εθνική μας ταυτότητα και τις αξίες μας»

Οι ερωτώμενοι τοποθετήθηκαν σε μια κλίμακα 1-5 (διαφωνώ απόλυτα / μάλλον διαφωνώ / ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ / μάλλον συμφωνώ / συμφωνώ απόλυτα) ξεχωριστά για κάθε φράση-μεταβλητή.

Πολλές από τις παραπάνω μεταβλητές, όπως π.χ. η θέση για τη θανατική ποινή, για τη λογοκρισία ή τον εθνοκεντρισμό, έχουν χρησιμοποιηθεί συχνά τόσο σε ελληνικές όσο και σε ευρωπαϊκές έρευνες πολιτικής συμπεριφοράς, αφού έχει αποδειχτεί ότι αποτελούν βασικό προσδιοριστικό παράγοντα για την ιδεολογικο-πολιτική τοποθέτηση. Κάποιες άλλες, όπως π.χ. η θέση για την ίδρυση ιδιωτικών πανεπιστημίων, για τη διαχείριση του ασφαλιστικού συστήματος, ή για τον περιορισμό των ατομικών ελευθεριών χάριν της ασφάλειας, προέκυψαν με τη μορφή ισχυρών διαιρετικών εντάσεων από το πρόγραμμα ποιοτικών ερευνών πολιτικής συμπεριφοράς της VPRC που διενεργήθηκε τον Μάιο του 2007 με τη μέθοδο των συζητήσεων ομάδων εστίασης (focus groups) και που είχαν ως στόχο τη διερεύνηση των συλλογικών πολιτικών ταυτοτήτων στη σημερινή Ελλάδα και τις συγκεκριμένες αντιθέσεις (clivages) με τις οποίες συγκροτούνται (Προβή 2008).

Στόχος της χρησιμοποίησης των μεταβλητών αυτών κατά την ερευνητική διαδικασία είναι να διερευνηθεί, με βάση τις τοποθετήσεις των ερευνώμενων σε αυτές, αν προκύπτουν συστηματικές ιδεολογικοπολιτικές τοποθετήσεις του εκλογικού σώματος και αν αυτές συνδέονται με τις πολιτικές προτιμήσεις της ψήφου, αλλά και με τις συμβολικές αναφορές της αυτοτοποθέτησης στην κλίμακα Αριστερά / Δεξιά. Στον πυρήνα της προβληματικής βρίσκεται η θεωρία της κατασκευής ειδικών κλιμάκων ιδεολογικών και πολιτικών στάσεων που χρησιμοποιούνται στις ποσοτικές έρευνες γνώμης, όπως είναι οι κλίμακες «οικονομικού φιλελευθερισμού» και πολιτισμικού φιλελευθερισμού που χρησιμοποιήθηκαν στη Γαλλία ή η κλίμακα «αυταρχισμού-φιλελευθερισμού» που χρησιμοποιήθηκε στη Βρετανία. Οι κλίμακες αυτές μπορούν να συνεισφέρουν σημαντικά στην πρόβλεψη πολιτικών τάσεων και εκλογικών επιλογών, αλλά και στη βαθύτερη κατανόηση της κλασικής κλίμακας Αριστερά / Δεξιά, αφού μπορούν να της προσδώσουν μια «ρεαλιστικότερη» και υλικότερη βάση, ελέγχοντας αν οι τοποθετήσεις πάνω σ' αυτήν συνοδεύονται από ένα αντίστοιχο ιδεολογικό, αξιακό και πολιτικό περιεχόμενο¹.

Για την ανάλυση των δεδομένων και την κατασκευή των δεικτών και των κλιμάκων πολιτικής συμπεριφοράς χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της παραγοντικής ανάλυσης (factor analysis). Σε αντίθεση με παλαιότερες ανάλογες εργασίες μας (Βερναρδάκης 2003, 2005), στις οποίες η συγκρότηση των κλιμάκων γινόταν με βάση ένα προϋπάρχον θεωρητικό υπόδειγμα (οι μεταβλητές ομαδοποιούνταν σε κατηγορίες βάσει, περισσότερο, της θεματικής

¹ Για τη χρήση των κλιμάκων στάσεων και συμπεριφοράς στη Γαλλία: Grunberg-Schweisguth 1990, 1997, Michelat 1990. Για τη Βρετανία: Evans-Heath 1995, Evans-Heath-Lalljee 1996, Tilley 2005. Για τις ΗΠΑ και τις αντίστοιχες χρήσεις στις εκλογικές έρευνες: Dalton 2006. Για την Ελλάδα: Βερναρδάκης 2003, 2005, Κωνσταντινίδης 2007.

τους συγγένειας), για τη συγκεκριμένη εργασία επιλέχτηκε η «αυτορύθμιση» τρόπον τινά που προσφέρει η παραγοντική ανάλυση. Το αποτέλεσμα δεν διαφοροποιεί σημαντικά τα συμπεράσματα, προσφέρει όμως μεγαλύτερο εύρος ποιοτικών πληροφοριών και καθιστά πιο συμπαγή τη συγκρότηση των κλιμάκων.

Η συγκεκριμένη μέθοδος της παραγοντικής ανάλυσης έχει τρία βασικά πλεονεκτήματα: α) επιτρέπει την «αμερόληπτη» εξαγωγή «δεικτών», αφού υποδεικνύει τις μεταβλητές με τη *μεγαλύτερη μεταξύ τους στατιστική συνάφεια* και άρα οδηγεί σε μια περισσότερο έγκυρη ομαδοποίηση των χρησιμοποιούμενων μεταβλητών, β) προσδιορίζει τις μεταβλητές εκείνες με τη μεγαλύτερη στατιστική σημαντικότητα στο εσωτερικό του κάθε δείκτη, υποδεικνύοντας έτσι τις περισσότερο βαρύνουσες που επηρεάζουν και τις υπόλοιπες και, γ) «ελέγχει» τη λειτουργία των χρησιμοποιούμενων μεταβλητών (ερωτήσεων) στο ερωτηματολόγιο, σχετικά με τη διατύπωσή τους, την κατανόησή τους από τους ερευνώμενους και τη δυνατότητά τους να προκαλούν μια ιδιαίτερης έντασης κοινωνική διαίρεση (clivage) στην κοινή γνώμη (Vaus 2002).

Ετσι, από τις 14 χρησιμοποιηθείσες μεταβλητές στην έρευνα εμφάνισαν ισχυρότατη στατιστική σημαντικότητα οι 13. Η μοναδική μεταβλητή που «αυτοεξαιρέθηκε» ήταν αυτή που καλούσε τους ερευνώμενους να τοποθετηθούν σχετικά με το δικαίωμα των μουσουλμάνων που ζουν στη χώρα μας να έχουν δικό τους χώρο προσευχής (τζαμί)²

2. Δείκτες πολιτικής συμπεριφοράς και κατανομή του εκλογικού σώματος

Η παραγοντική ανάλυση των 13 μεταβλητών (ερωτήσεων) της έρευνας κατέδειξε την ύπαρξη πέντε (5) δεικτών πολιτικής συμπεριφοράς³:

α) **Δείκτης «πολιτικού κωνισμού»:** ισχύει για το 94% του δείγματος, πρόκειται δηλαδή για τον ισχυρότερο δείκτη πολιτικής συμπεριφοράς στη συγκυρία διεξαγωγής της έρευνας και προκύπτει από την ισχυρή στατιστική συσχέτιση των μεταβλητών που αφορούν στη γνώμη για *την εξομοίωση της αριστεράς και της δεξιάς* («...όποιος και να κυβερνά είναι το ίδιο πράγμα») και *τον ατομικισμό* («προτιμώ να κοιτάζω τον εαυτό μου...»). Και οι δύο αυτές μεταβλητές είναι εξίσου στατιστικά σημαντικές για το δείκτη.

β) **Δείκτης «ιδεολογικού ανθρωπισμού»:** ισχύει για το 89% του δείγματος και προκύπτει από την ισχυρή στατιστική συσχέτιση των μεταβλητών που αφορούν στη γνώμη για *τη νομιμοποίηση των οικονομικών μεταναστών*, *τη γνώμη για τη συλλογική ενεργοποίηση με σκοπό την υπεράσπιση των ιδεών* και *τη γνώμη για τη σχέση εγκληματικότητας και μεγάλου αριθμού ξένων στη χώρα μας*. Η τελευταία μεταβλητή είναι αυτή με τη μεγαλύτερη στατιστική σημαντικότητα,

² Η μη-ισχυρή στατιστική σημαντικότητα της ερώτησης αυτής οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη διατύπωσή της. Θα λειτουργούσε πιθανότατα καλύτερα αν ζητούσε από τους ερωτώμενους να τοποθετηθούν στο αν συμφωνούν «να υπάρχουν χώροι λειτουργίας και προσευχής και μουσουλμάνων πολιτών όπου υπάρχουν πολυπληθείς μουσουλμανικοί πληθυσμοί», διατύπωση που φέρνει εγγύτερα τον ερωτώμενο με το πρόβλημα, και όχι με τη γενικότητα που ετέθη «είναι λογικό οι μουσουλμάνοι που ζουν στη χώρα μας να έχουν το δικό τους χώρο προσευχής και λειτουργίας».

³ Η ονοματοδοσία του δεύτερου και του τέταρτου δείκτη είναι σε κάποιο βαθμό αυθαίρετη και ίσως ατυχής. Η προσπάθεια ήταν να συμπυκνωθούν σε ένα περιγραφικό όρο οι συμμετέχουσες μεταβλητές στο δείκτη. Η ορολογία που χρησιμοποιήθηκε ως θεωρηθεί ενδεικτική.

επηρεάζει δηλαδή σε μεγαλύτερο βαθμό τη συγκρότηση του δείκτη σε σχέση με τις άλλες δύο.

γ) **Δείκτης «αυταρχισμού»:** ισχύει για το 86% του δείγματος και προκύπτει από την ισχυρή στατιστική συσχέτιση των μεταβλητών που αφορούν στη γνώμη για τη *λογοκρισία*, τη *θανατική ποινή* και τον *κίνδυνο απώλειας της εθνικής ταυτότητας* λόγω της συμμετοχής της χώρας στην ενωμένη Ευρώπη. Η στατιστικά σημαντικότερη από τις τρεις μεταβλητές είναι αυτή της λογοκρισίας.

δ) **Δείκτης «πολιτικού εκδημοκρατισμού»:** ισχύει για το 84% του δείγματος και προκύπτει από την ισχυρή συσχέτιση των μεταβλητών που αφορούν στη γνώμη για την *ίδρυση των ιδιωτικών πανεπιστημίων*, τον *περιορισμό των ατομικών και πολιτικών ελευθεριών* χάριν της ασφάλειας και την *προστασία του Περιβάλλοντος* ακόμα και σε βάρος της οικονομικής ανάπτυξης. Οι δύο πιο σημαντικές στατιστικά μεταβλητές του δείκτη αυτού είναι η γνώμη για τα ιδιωτικά πανεπιστήμια και το περιβάλλον.

ε) **Δείκτης «οικονομικού φιλελευθερισμού» («νεοφιλελευθερισμού»):** ισχύει για το 83% του δείγματος και προκύπτει από δύο ισοδύναμες στατιστικά μεταβλητές, τη γνώμη για *«λιγότερο κράτος και περισσότερη ελευθερία στις επιχειρήσεις»* και τη γνώμη για τον *τρόπο διαχείρισης του ασφαλιστικού και συνταξιοδοτικού συστήματος* (κρατική εγγύηση ή [και] συμμετοχή του ιδιωτικού τομέα).

Στον Πίνακα 1 που ακολουθεί καταγράφεται η κατανομή του γενικού εκλογικού σώματος στους πέντε δείκτες πολιτικής συμπεριφοράς. Τα ποσοστά εκφράζουν την τοποθέτηση του σώματος σε δύο βασικούς πόλους (π.χ. «κυνικοί» / «μη-κυνικοί», «αυταρχικοί» / «αντιαυταρχικοί», κοκ), που προκύπτουν από την συστηματική και συνεκτική τοποθέτηση στη μία ή στην άλλη πλευρά.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1 : Κατανομή του εκλογικού σώματος με βάση τους 5 δείκτες πολιτικής συμπεριφοράς (ποσοστά %)

«Πολιτικός Κυνισμός»	«Κυνικοί»	49.4
	«Μη-κυνικοί»	44.8
	«Μη-κατατάξιμοι»	5.8
«Ιδεολογικός Ανθρωπισμός»	«Συντηρητικοί»	53.1
	«Προοδευτικοί»	35.6
	«Μη-κατατάξιμοι»	11.2
«Αυταρχισμός»	«Αυταρχικοί»	51.6
	«Αντι-αυταρχικοί»	34.4
	«Μη-κατατάξιμοι»	14.1
«Πολιτικός Εκδημοκρατισμός»	«Συντηρητικοί-Νεοφιλελεύθεροι»	20.5
	«Δημοκρατικοί»	63.3
	«Μη-κατατάξιμοι»	16.2
«Οικονομικός Φιλελευθερισμός»	«Νεοφιλελεύθεροι»	27.8
	«Αντι-νεοφιλελεύθεροι»	55.2
	«Μη-κατατάξιμοι»	17.0

Πηγή: VPRC, Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς, Ιούνιος-Ιούλιος 2007, Παραγοντική Ανάλυση Δεδομένων

Στην ουσία οι 5 αυτοί δείκτες μπορούν να χωριστούν σε δύο βασικές κατηγορίες. Η πρώτη κατηγορία αποτελείται από το δείκτη «πολιτικού κυνισμού», το δείκτη «ανθρωπισμού» και το δείκτη «αυταρχισμού». Το κοινό τους στοιχείο είναι ότι, γενικά, συγκροτούνται από *ιδεολογικές τοποθετήσεις*. Η δεύτερη κατηγορία αποτελείται από το δείκτη του «πολιτικού εκδημοκρατισμού» και το δείκτη «οικονομικού φιλελευθερισμού». Το κοινό τους στοιχείο είναι ότι συγκροτούνται, γενικά, από τοποθετήσεις πάνω σε *πολιτικές (policies)*. Αυτό που παρατηρείται είναι ότι στην πρώτη κατηγορία κυριαρχούν οι «κυνικές», «συντηρητικές» ή «αυταρχικές» απόψεις, ενώ στη δεύτερη κατηγορία κυριαρχούν οι απόψεις περί δικαιωμάτων, κρατικών εγγυήσεων και δημόσιου χώρου. Με άλλα λόγια, σε ζητήματα ιδεολογικών και αξιακών τοποθετήσεων οι απόψεις που κυριαρχούν στο γενικό εκλογικό σώμα είναι «συντηρητικές» και στραμμένες προς την παράδοση της δεξιάς, ενώ σε ζητήματα πολιτικών και σχέσεων με το κράτος οι απόψεις που κυριαρχούν είναι «προοδευτικές» και στραμμένες προς την παράδοση της αριστεράς⁴. Ωστόσο, μεγαλύτερη στατιστική βαρύτητα εμφανίζουν οι ιδεολογικοί δείκτες, έτσι που το συμπέρασμα να είναι σαφές: οι *ιδεολογικές τοποθετήσεις* αποτελούν σημαντικότερο προσδιοριστικό παράγοντα της πολιτικής συμπεριφοράς σε σχέση με τις *πολιτικές τοποθετήσεις* (ή ακριβέστερα: τις τοποθετήσεις επί *πολιτικών*).

3. Η ιδεολογική σύγκλιση των κομμάτων εξουσίας (ΝΔ-ΠΑΣΟΚ). Η κατανομή της εκλογικής τους βάσης στους ισχυρότερους δείκτες πολιτικής συμπεριφοράς

Ο δικομματισμός στις εκλογές 2007 κατέγραψε ένα ποσοστό της τάξης του 80%. Μειώθηκε κατά 6 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το αντίστοιχο άθροισμα του 2004, ενώ παρουσιάστηκε και αύξηση της αποχής κατά 3 περίπου ποσοστιαίες μονάδες. Το ερώτημα είναι αν ο δικομματισμός (ευρισκόμενος σε εκλογική πτώση) εκπροσωπεί δύο διακριτές ιδεολογικο-πολιτικά εκλογικές συμμαχίες (όπως υπήρξε η παράδοση του μεταπολιτευτικού δικομματισμού έως τα μέσα της δεκαετίας του '90) ή αντίθετα εξελίσσεται η τάση της σύγκλισης των δύο κομμάτων (όπως παρατηρείται από τις εκλογές του 2000 και εντεύθεν). Στον Πίνακα 2 παρουσιάζεται η τοποθέτηση των εκλογικών σωμάτων ΝΔ – ΠΑΣΟΚ στους 3 ισχυρότερους δείκτες πολιτικής συμπεριφοράς, αυτούς που συγκροτούνται στη βάση των ιδεολογικών ζητημάτων (οι κοινωνικές αντιθέσεις επί των οποίων εμφανίζονται σημαντικότερες) και αποτυπώνεται η ιδεολογική γεωγραφία των δύο κομμάτων εξουσίας.

⁴ Παρόμοιο ήταν το συμπέρασμα που είχε εξαχθεί και παλαιότερα σε σχέση με την ιδιότυπη και φαινομενικώς αντιφατική συγκρότηση του «μεσαίου χώρου», όπου – αν και ακολουθήθηκε διαφορετική μεθοδολογία στην προσέγγιση και ομαδοποίηση των τοποθετήσεων – διαπιστωνόταν επίσης η διάκριση μεταξύ «ιδεολογικών» και «πολιτικών» τοποθετήσεων στο εκλογικό σώμα, με τις πρώτες να κυριαρχούνται από «συντηρητικές-αυταρχικές» στάσεις και τις δεύτερες από «κοινωνικές-δημοκρατικές» αντίστοιχες. Η «αντίφαση» αυτή αποτελεί τον «ορθολογικό» πυρήνα της συγκρότησης του «μεσαίου χώρου» από τα μέσα της δεκαετίας '90 (Βερναρδάκης 2005, 57-85)

ΠΙΝΑΚΑΣ 2 : Κατανομή του εκλογικού σώματος των δύο κομμάτων εξουσίας (ΝΔ – ΠΑΣΟΚ) με βάση τους 3 ισχυρότερους δείκτες πολιτικής συμπεριφοράς (ποσοστά %)

		ΝΔ	ΠΑΣΟΚ
«Πολιτικός Κυνισμός»	«Κυνικοί»	49.9	50.3
	«Μη-κυνικοί»	50.1	49.7
«Ιδεολογικός Ανθρωπισμός»	«Συντηρητικοί»	71.1	52.8
	«Προοδευτικοί»	28.9	47.2
«Αυταρχισμός»	«Αυταρχικοί»	69.3	53.4
	«Αντι-αυταρχικοί»	30.7	46.6

Πηγή: VPRC, Έρευνα Πολιτικής Συμπεριφοράς, Ιούνιος-Ιούλιος 2007, Παραγοντική Ανάλυση Δεδομένων

Από τη συγκεκριμένη κατανομή στο εσωτερικό των δύο κομμάτων, επιβεβαιώνεται ότι η σύγκλιση της εκλογικής τους βάσης έχει προχωρήσει σε μεγάλο βαθμό. Στον ισχυρότερο δείκτη πολιτικής συμπεριφοράς του εκλογικού σώματος, το δείκτη *πολιτικού κυνισμού* τα δύο κόμματα είναι απολύτως διαιρεμένα σε «κυνικούς» και «μη-κυνικούς»⁵. Στο δείκτη *ιδεολογικού ανθρωπισμού* οι «συντηρητικοί» ψηφοφόροι υπερτερούν και στα δύο κόμματα (στη ΝΔ κατά πολύ περισσότερο και λιγότερο στο ΠΑΣΟΚ). Στο δείκτη *αυταρχισμού*, επίσης, η εικόνα είναι αμετάβλητη. Πέραν βεβαίως της ομοιόμορφηςφοράς των εκλογικών σωμάτων των δύο κομμάτων εμφανίζεται ένα σημαντικό συστηματικό δεδομένο που αφορά στο διχασμό της εκλογικής βάσης του ΠΑΣΟΚ. Το στοιχείο αυτό παραπέμπει ευθέως στη δομική κρίση του χώρου αυτού, σε αντίθεση με τη ΝΔ που παρά την υπαρκτή αμφισημία της είναι περισσότερο συμπαγής και, βεβαίως, περισσότερο συμβατή με τον σκληρό εκλογικό-ιδεολογικό της πυρήνα.

4. Η γεωγραφία του κομματικού συστήματος και οι τοποθετήσεις των πολιτικών κομμάτων.

Επιχειρώντας να εκφράσουμε τους γενικούς δείκτες πολιτικής συμπεριφοράς σε *κλίμακες τοποθέτησης* από το 1 έως το 10 (όπου το 1 είναι η μία ακραία θέση και 10 η άλλη ακραία θέση) και, ταυτόχρονα, να αντιστοιχίσουμε στατιστικά τις τοποθετήσεις των εκλογέων με τις θέσεις της κλίμακας, οδηγούμαστε στην τοπογραφία του κομματικού συστήματος, όπως αυτό καταγραφόταν λίγο πριν τις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2007.

Παρατηρώντας το *Διάγραμμα 1* όπου συσχετίζεται η τοποθέτηση στην κλίμακα «αυταρχισμού» από το 1 έως το 10 (όπου 1= οι πιο «αυταρχικές» τοποθετήσεις και 10=οι πιο «αντιαυταρχικές») με την πρόθεση ψήφου διακρίνει κανείς τα εξής στοιχεία:

⁵ Σχετικά με το δείκτη «πολιτικού κυνισμού» πρέπει να επισημανθεί η έντονη συσχέτιση μεταξύ «κυνισμού» και «θεσμικής» μεταπολιτευτικής κομματικής εκπροσώπησης (ΝΔ, ΠΑΣΟΚ, ΚΚΕ, ΣΥΝ). Όσο πιο «κυνικός» καταγράφεται κάποιος/α τόσο περισσότερο απομακρυσμένος/η από τα τέσσερα «θεσμικά» κόμματα εμφανίζεται και αντίστροφα, όσο πιο απομακρυσμένος/η από τη «θεσμική» κομματική εκπροσώπηση βρίσκεται τόσο πιο «κυνικός» καταγράφεται. Όλες οι πολιτικές συμπεριφορές πλην της ψήφου στα τέσσερα βασικά ρεύματα (ήτοι: ΛΑΟΣ, μικρότερα κόμματα, Λευκά/Ακυρά/Αποχή/, αναποφάσιστοι, αδιευκρίνιστη ψήφος, κ.λπ) κυριαρχούνται από τους «κυνικούς». Οι δείκτες κυνισμού καταγράφονται μικρότεροι μόνον στα εκλογικά σώματα της αριστεράς, κυρίως τον ΣΥΡΙΖΑ («κυνικοί»: 26.7%) και δευτερευόντως το ΚΚΕ («κυνικοί»: 37.9%).

α) ως πιο «ακραίο αντιαυταρχικό» κόμμα καταγράφεται ο ΣΥΡΙΖΑ, ο οποίος συσχετίζεται μόνον με τη θέση 10 της κλίμακας. Στον αντίποδα, το πιο «ακραίο αυταρχικό» κόμμα καταγράφεται ο ΛΑΟΣ, που συσχετίζεται με τη θέση 1.

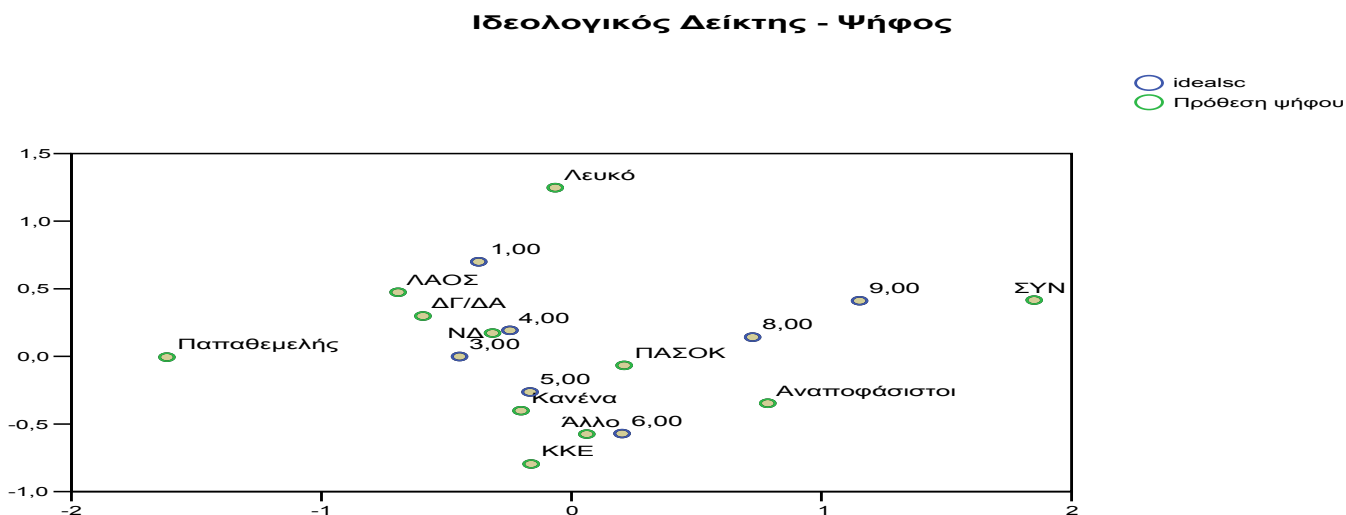
Η ιδεολογική πόλωση στο εκλογικό σώμα εκφράζεται συνεπώς κατά κύριο λόγο από την αντίθεση ΣΥΡΙΖΑ-ΛΑΟΣ.

β) η ΝΔ συσχετίζεται με τις θέσεις 3 και 4, τείνει δηλαδή στις περισσότερο «αυταρχικές» θέσεις της κλίμακας. Εμφανίζει συνεπώς μια μάλλον συμπαγή ιδεολογική ταυτότητα, περιορισμένη ωστόσο στα όρια της παραδοσιακής δεξιάς.

γ) το ΚΚΕ βρίσκεται περισσότερο κοντά στις μεσαίες θέσεις της κλίμακας, δείγμα της συνύπαρξης στο εσωτερικό της εκλογικής βάσης του ισχυρών «παραδοσιακών συντηρητικών» απόψεων.

δ) το ΠΑΣΟΚ είναι το μοναδικό κόμμα του κομματικού συστήματος που βρίσκεται χωρίς συσχέτιση, περίπου στο «μέσον» της κλίμακας. Η τοποθέτηση αυτή υποδεικνύει τη σαφή έλλειψη «ιδεολογικού στίγματος» στη σχέση κόμματος και εκλογικής βάσης και μάλιστα στις χαρακτηριστικές θεματικές που συναποτελούν το δείκτη (λογοκρισία, θανατική ποινή, ευρωσκεπτικισμός). Είναι επίσης προφανής η (ιδεολογική) απόσταση της σημερινής ηγεσίας του κόμματος από την αντιφατική συγκρότηση της «κοινωνίας» του.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 1: Κομματική επιλογή και τοποθέτηση στην κλίμακα «αυταρχισμού» - Ανάλυση Αντιστοιχιών

Αντίστοιχη εικόνα καταγράφεται και στο *Διάγραμμα 2* όπου αποτυπώνονται οι τοποθετήσεις των εκλογικών βάσεων των κομμάτων στην κλίμακα «οικονομικού φιλελευθερισμού»:

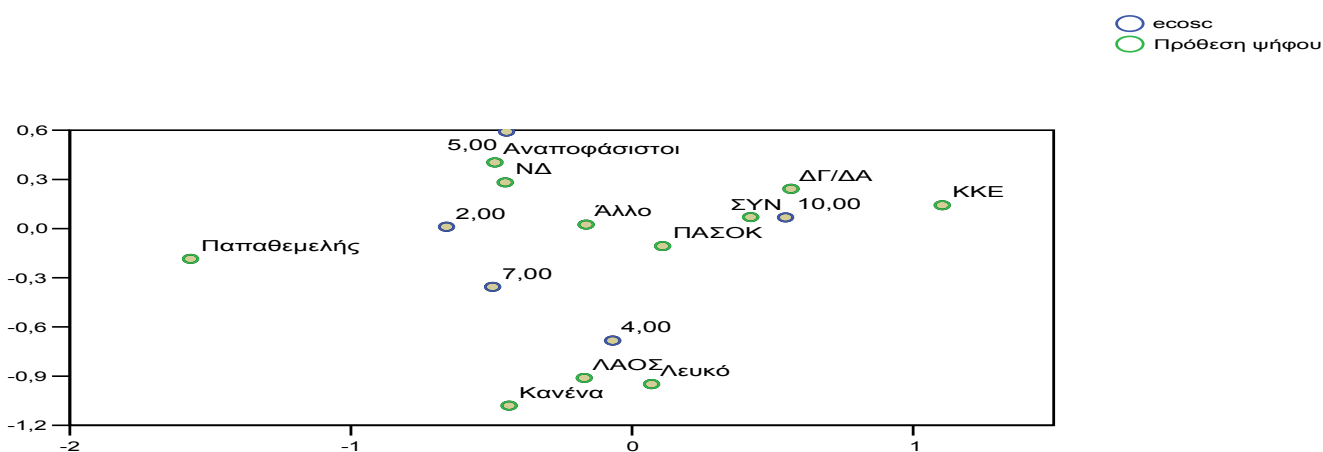
α) στην περίπτωση αυτή ο ΣΥΡΙΖΑ και το ΚΚΕ μοιράζονται τον ένα πόλο της αντίθεσης, συσχετιζόμενοι έντονα με την «ακραία αντι-νεοφιλελεύθερη» θέση 10.

β) η ΝΔ τείνει περισσότερο προς το «νεοφιλελεύθερο πόλο» (μοιράζεται μεταξύ της μεσαίας θέσης 5 και της σχεδόν ακραίας θέσης 2), ενώ σε μια ενδιάμεση και πιθανόν παρόμοια με την ΝΔ θέση βρίσκεται και ο ΛΑΟΣ, ο οποίος συσχετίζεται έντονα με τη θέση 4 της κλίμακας.

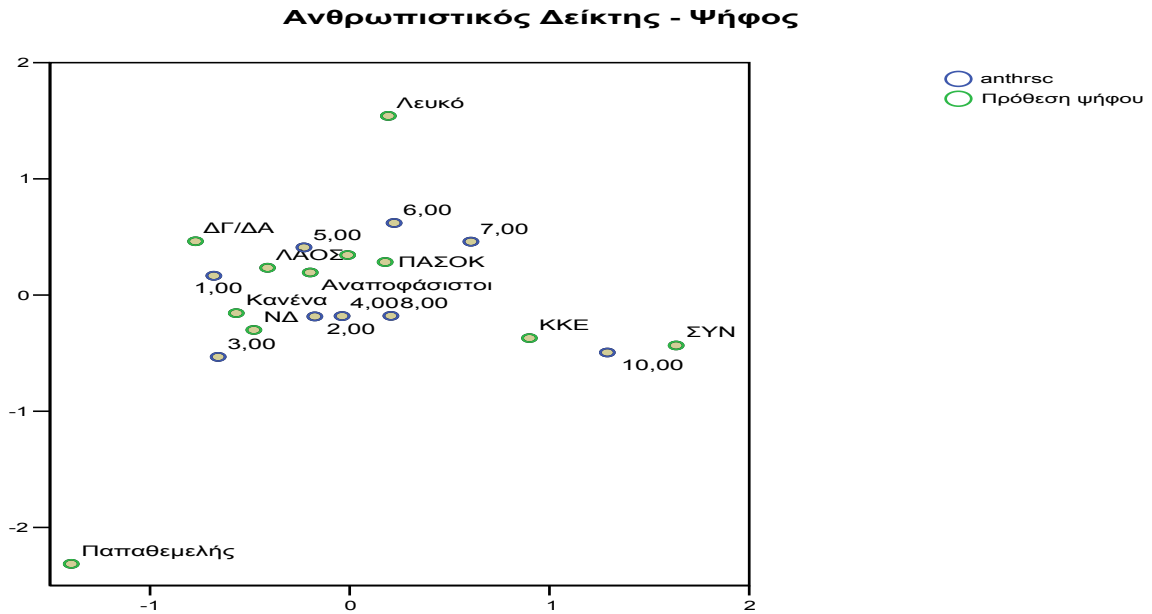
γ) Η τοποθέτηση του ΠΑΣΟΚ εμφανίζεται μετέωρη και στην κλίμακα αυτή. Βρίσκεται στο μέσον της αντίθεσης αυτής και φαίνεται να έλκεται ταυτόχρονα από αντιθετικές πολιτικές στάσεις. Σε κάθε περίπτωση δεν συσχετίζεται σαφώς με καμία θέση της κλίμακας.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 2: Κομματική επιλογή και τοποθέτηση στην κλίμακα «οικονομικού φιλελευθερισμού» - Ανάλυση Αντιστοιχιών

Οικονομικός Δείκτης - Ψήφος

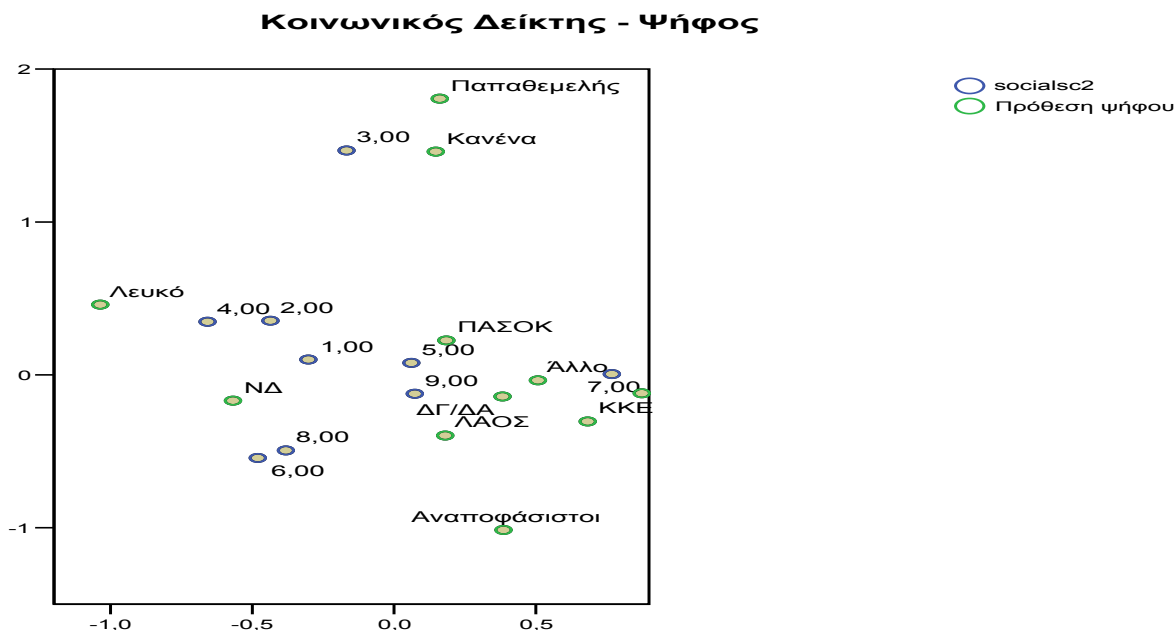
ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3: Κομματική επιλογή και τοποθέτηση στην κλίμακα «ιδεολογικού ανθρωπισμού» - Ανάλυση Αντιστοιχιών

Η τελευταία κλίμακα είναι αυτή του «πολιτικού εκδημοκρατισμού». Η τοπογραφία των τοποθετήσεων φαίνεται στο *Διάγραμμα 4*. Στην κλίμακα αυτές παρατηρούνται ορισμένες μικρές διαφορές σε σχέση με τις προηγούμενες κλίμακες:

- α) η σημαντικότερη και αξιολογότερη εξ'αυτών των διαφορών είναι ότι για πρώτη φορά το εκλογικό σώμα του ΠΑΣΟΚ εμφανίζει ισχυρή συσχέτιση, με μια θέση ωστόσο της κλίμακας (τη θέση 5) που παραπέμπει σε έντονη αμφισημία και αντιφατικότητα.
- β) Ο ΣΥΡΙΖΑ εξακολουθεί να καταλαμβάνει το πιο ακραίο «δημοκρατικό άκρο» (τη θέση 10), έχοντας ως πιο κοντινό του χώρο το ΚΚΕ.
- γ) Στην κλίμακα αυτή είναι η ΝΔ που βρίσκεται μετέωρη, χωρίς συσχέτιση και στη δίνη αντιφατικών και συγκρουόμενων εγκλήσεων. Όπως φαίνεται στο *Διάγραμμα* οι σχετικά κοντινές της θέσεις είναι οι εκ διαμέτρου «διαφορετικές» τοποθετήσεις των θέσεων 1, 2, 4, 6, και 8).
- δ) Αντίθετα, ο ΛΑΟΣ εμφανίζει μια πολύ πιο κεντρική πολιτική τοποθέτηση, όντας μάλιστα πολύ κοντά στις «δημοκρατικές» τοποθετήσεις της κλίμακας.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 4: Κομματική επιλογή και τοποθέτηση στην κλίμακα «πολιτικού εκδημοκρατισμού» - Ανάλυση Αντιστοιχιών

5. Το εκλογικό αποτέλεσμα και οι μετεκλογικές τάσεις στο κομματικό σύστημα. Συμπεράσματα

Από την ανάλυση της τοποθέτησης των πολιτικών κομμάτων στις κλίμακες πολιτικής συμπεριφοράς που προηγήθηκε μπορεί κανείς να καταλήξει σε ορισμένα βασικά συμπεράσματα, τα οποία φωτίζουν τόσο το εκλογικό αποτέλεσμα του Σεπτεμβρίου 2007 όσο και τις μετεκλογικές εξελίξεις που περιγράφονται από μεγάλη πτώση της επιρροής των κομμάτων εξουσίας και μεγάλη άνοδο των «μικρών κομμάτων» (και κυρίως του ΣΥΡΙΖΑ). Ας τα παρακολουθήσουμε βήμα-βήμα:

α) Πρίν απ'όλα, τα δεδομένα που εκτέθηκαν παραπάνω και που προσδιόρισαν τη συγκυρία της προεκλογικής περιόδου, δεν μπορούσαν παρά να οδηγήσουν με «μαθηματική ακρίβεια» στο τελικό εκλογικό αποτέλεσμα. Το ασθενέστατο ιδεολογικο-πολιτικό στίγμα του ΠΑΣΟΚ δεν προδιέγραφε τίποτα περισσότερο από μια σαφή εκλογική ήττα, συνοδευόμενη επιπλέον από μείωση των εκλογικών του δυνάμεων. Μια ήττα που ήταν προδιαγεγραμμένη αρκετό πριν τις εκλογές.

Η ΝΔ από την άλλη μεριά, όντας περισσότερο συνεκτική σε σχέση με το ΠΑΣΟΚ, αλλά και περισσότερο περιορισμένη σε σχέση με το 2004 στο «συντηρητικό χώρο», είχε εξασφαλισμένη την εκλογική νίκη αλλά με σημαντικά μειωμένες εκλογικές δυνάμεις.

β) η «αντικειμενική» σύγκλιση ΝΔ και ΠΑΣΟΚ έχει προχωρήσει πολύ σε ό,τι αφορά τις γενικές ιδεολογικές στάσεις και τοποθετήσεις των εκλογικών τους σωμάτων. Τα δύο κόμματα «μοιάζουν» αρκετά, αναπαράγοντας στο εσωτερικό τους τις ίδιες διαιρέσεις (clivages), οι οποίες, επιπλέον, εμφανίζονται σε

αρκετές περιπτώσεις ομοιόμορφα κατανεμημένες. Και τα δύο κόμματα εξουσίας τείνουν είτε στις μεσαίες θέσεις των κλιμάκων που κατασκευάστηκαν είτε παραμένουν μετέωρα, δείχνοντας ότι το ιδεολογικο-πολιτικό τους στίγμα είναι ασθενές, ενώ μειώνεται και η μεταξύ τους διαφορετικότητα. Επιδιώκοντας να διευρύνουν τα εκλογικά τους όρια ρευστοποιούν τις τοποθετήσεις τους και περιορίζουν, σε τελική ανάλυση, την εκλογική τους επιρροή. Από τα δύο κόμματα εξουσίας τη μεγαλύτερη αμφισημία και το ασθενέστερο στίγμα παρουσίασε το ΠΑΣΟΚ, καταδεικνύοντας ότι πρόκειται για τη χρονική περίοδο που αναφερόμαστε στον ασθενή κρίκο του κομματικού συστήματος.

γ) Ειδικότερα για το ΠΑΣΟΚ πρέπει να επισημανθεί ότι η αδυναμία του να τοποθετείται ενεργά στις κοινωνικές και ιδεολογικές διαιρέσεις που διαχωρίζουν το εκλογικό σώμα, το αφήνουν χωρίς «ζωτικό χώρο» αναφοράς. Η τοποθέτησή του σε ένα άμορφο «μέσον» του κομματικού συστήματος προκύπτει σήμερα λόγω της προφανούς αδυναμίας του να έχει καθαρό πολιτικό στίγμα, κάτι που αποτελεί την αχίλλειο πτέρνα του. Ο χώρος αυτός διεμβολίζεται τόσο από τα δεξιά του όσο και από τα αριστερά του, παραμένοντας μετέωρος ιδεολογικά. Αν η αδυναμία του ΠΑΣΟΚ να έχει καθαρό στίγμα συνεχιστεί και ταυτόχρονα οξυνθούν οι ιδεολογικο-πολιτικές αντιθέσεις στη σημερινή κοινωνία θα πρέπει να θεωρείται πολύ πιθανή μια θεαματική κοινωνική και εκλογική συρρίκνωση του κόμματος αυτού.

δ) τα «μικρότερα» κοινοβουλευτικά πολιτικά κόμματα αρχίζουν να εμφανίζουν ισχυρή ιδεολογικο-πολιτική ταυτότητα και στίγμα, γεγονός που καταγράφηκε στην εκλογική τους άνοδο, αλλά και στη συνέχειά της μετά τις εκλογές. Η σύγκλιση στο «μέσον» των δύο κομμάτων εξουσίας και η επακόλουθη κρίση του δικομματισμού έχει αφήσει σημαντικά κενά τόσο στο δεξιό φάσμα του κομματικού συστήματος όσο και στο αριστερό. Ισχυροποίησε έτσι την πολιτική θέση του ΛΑΟΣ (στα δεξιά) και του ΣΥΡΙΖΑ και ΚΚΕ (στα αριστερά).

ε) Η ισχυροποίηση της ιδεολογικής ταυτότητας του ΣΥΡΙΖΑ είναι, τέλος, διακριτή και σημαντική και αποτελεί τομή για τον πολιτικό αυτό χώρο. Ιστορικά, ο χώρος της μεταπολιτευτικής «ανανεωτικής αριστεράς» προσδιοριζόταν από έντονη αμφισημία, συμπιεσμένος τόσο από τον κεντροαριστερό «κυβερνητισμό» όσο και από την «αριστερή διαμαρτυρία» του ΚΚΕ. Η τελευταία περίοδος ωστόσο έχει διαφοροποιήσει ριζικά την εικόνα του κόμματος. Όπως φάνηκε και από την τοπογραφία των κλιμάκων, η ιδεολογικο-πολιτική του συμπαγότητα είναι τόσο ισχυρή που καταγράφεται πλέον αυτόνομα ως ο βασικός πόλος όλων σχεδόν των κοινωνικών αντιθέσεων που διαπερνούν το εκλογικό σώμα. Γι'αυτό το λόγο και η μετεκλογική του δυναμική εκφράζεται με υψηλά ποσοστά πρόθεσης ψήφου. Η ιδεολογικο-πολιτική του συμπαγότητα προδικάζει τη μετάβασή του από ένα «μικρό προοδευτικό κόμμα» σε ένα «ισχυρό κομματικό πόλο της Αριστεράς».

στ) Στο εκλογικό σώμα της αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ – ΚΚΕ) καταγράφονται πλέον και ισχυροί διάλογοι ιδεολογικής και πολιτικής επικοινωνίας. Οι δύο αυτοί χώροι δεν είναι πλέον ιδεολογικά διακριτοί, κάτι που μπορεί να σημάνει δύο πράγματα: είτε μια σταδιακή διαδικασία ενοποίησης των δύο πολιτικών χώρων είτε μια διαδικασία απορρόφησης του ενός (του σχετικά λιγότερο συμπαγούς ιδεολογικά) από τον άλλο.

Όλα τα παραπάνω οδηγούν στη βασική θέση ότι το ελληνικό κομματικό σύστημα διανύει περίοδο συνολικών και θεαματικών αναδιατάξεων. Στη ρίζα των τελευταίων βρίσκεται μια κεντρική διαιρετική τομή, αυτή μεταξύ των (πρώην;) «μεγάλων κομμάτων», που εμφανίζουν σήμερα «ασαφές στίγμα» και «ασθενή ιδεολογικο-πολιτική ταυτότητα», και των (πρώην;) «μικρών κομμάτων» που εμφανίζουν «σαφές στίγμα», «ισχυρή ταυτότητα» και «διακριτό πολιτικό λόγο».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Dalton, R. (2006). *Citizen Politics. Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*, Washington, CQ Press.

Evans, G.A. – Heath, A.F. (1995). «The measurement of Left-Right and Libertarian-Authoritarian Values: A Comparison of Balanced and Un-balanced Scales», *Quality and Quantity* 29 (2), 191-206.

Evans, G.A.-Heath, A.F.-Laljee, M.G. (1996). «Measuring Left-Right and Libertarian-Authoritarian Values in the British Electorate», *British Journal of Sociology* 47 (1), 93-112.

Grunberg, G. – Schweisguth, E. (1990). «Liberalisme culturel et liberalisme economique». Στο *L'electeur francais en questions*, CEVIPOF, Paris, Presses de FNSP, 45-69

Grunberg, G. – Schweisguth, E. (1997). «Recompositions ideologiques». Στο Boy, D. – Mayer, N. (dir.), *L' electeur a ses raisons*, Paris, Presses de FNSP, 139-178.

Michelat, G.(1990). «Les echelles d'attitudes et de comportements». Στο *L'electeur francais en questions*, CEVIPOF, Paris, Presses de FNSP, 229-236

Tilley, J.R. (2005). «Libertarian-Authoritarian Value Change in Britain, 1974-2001», *Political Studies* 53, 442-453.

Vaus, D. (2002). *Surveys in Social Research*, London, Routledge.

Βερναρδάκης, Χρ. (2003) . «Στην αναζήτηση της Αριστεράς. Οι αμφιλεγόμενες ταυτότητες της παραδοσιακής ελληνικής αριστεράς». Στο *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 2003, Ερευνες-Δημοσκοπήσεις*, Βερναρδάκης, Χρ. (επιμ.), Αθήνα, VPRC, 41-59.

Βερναρδάκης, Χρ. (2005) . «Πολιτικά κόμματα και 'μεσαίος χώρος'. Οι ιδεολογικές, πολιτικές και πολιτισμικές συντεταγμένες των σημερινών πολιτικών δυνάμεων». Στο *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 2004. Εκλογές, Κόμματα, Ομάδες Συμφερόντων, Χώρος και Κοινωνία*, Βερναρδάκης, Χρ. (επιμ.) Αθήνα, Σαββάλας, 57-85.

Κωνσταντινίδης , Γ. (2007). «Η 'συντηρητική αριστερά' και η 'προοδευτική δεξιά': Ενδείξεις ασυμβατότητας της διάκρισης 'κοινωνικός προοδευτισμός-συντηρητισμός' με το παραδοσιακό σχήμα 'Αριστερά – Δεξιά'». Στο *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 2005-06. Πολιτικές και Κοινωνικές Εκπροσωπήσεις, Ευρωσκεπτικισμός, ΜΚΟ*, Βερναρδάκης, Χρ. (επιμ.) Αθήνα, Σαββάλας, 15-39.

Προβή, Φ. (2008). «Νέες κοινωνικές διαιρέσεις και συλλογικές ταυτότητες στο μικροσκόπιο της ποιοτικής έρευνας». Στο *Η Κοινή Γνώμη στην Ελλάδα 2007. Βουλευτικές Εκλογές, Κομματικό σύστημα, Πολιτική κουλτούρα, Αριστερά-Δεξιά σήμερα*, Βερναρδάκης, Χρ. (επιμ.) Αθήνα, Σαββάλας,